

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ДІДУХ МАРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 159.9: 159.94

**КОНСТРУКТИВНА КОПІНГ-ПОВЕДІНКА СЛІДЧИХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
У ПСИХОЛОГІЧНО НАПРУЖЕНИХ СИТУАЦІЯХ**

19.00.06 – юридична психологія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент
Кудерміна Олена Іванівна,
Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри юридичної психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор

Казміренко Вячеслав Петрович,
Науково-виробниче об'єднання «Квазар-Мікро»,
радник президента з питань психології організації і управління

доктор психологічних наук, доцент

Александров Денис Олександрович,
Київський національний університету імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри соціальної роботи факультету психології

Захист відбудеться «26» квітня 2018 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м.Київ, пл.Солом'янська, 1

Автореферат розісланий: 26 березня 2018 року

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О. С. Бурлака

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна Україна перебуває в стані активних перетворень різних сфер громадського життя. Зміна соціальних парадигм в українському суспільстві, прагнення затвердити його на засадах права, поступовий процес входження України у світове співтовариство демократичних держав зумовлюють необхідність впровадження сучасної моделі правоохоронної діяльності. Зазначене, окрім створення нових нормативно-правових підвалин, модернізації матеріально-технічного забезпечення, удосконалення структурно-організаційних основ її здійснення, передбачає перегляд та оновлення психологічних засад ефективного виконання правоохоронних функцій працівником Національної поліції України. Об'єктивно екстремальний та стресогенний характер реалізації правоохоронних функцій в умовах світоглядної перебудови їх змісту актуалізують потребу в науково обґрунтованій розробці проблеми психологічної адаптації поліцейських до психологічно напружених умов професійної діяльності.

Створення якісно нових структурних органів та підрозділів, переатестація та оновлення особового складу, потреба в створенні кадрового потенціалу в умовах вагомого вимивання «професійного ядра», ускладнення завдань професійної діяльності та відповідно, збільшення психологічного навантаження на працівників поліції – це реалії сучасного етапу процесу реформування Національної поліції України. Вищенаведене набуває особливого втілення в процесі вирішення професійних завдань поліцейськими слідчих підрозділів з огляду на місце та роль, які вони відіграють в правовій дійсності нашої держави. Водночас, слідчій діяльності іманентні соціальна значущість та підвищена відповідальність, конфліктність та чітка правова регламентація здійснення слідчих (розшукових) дій. Зазначене спричинює виникнення стресогенних та психологічно напружених умов її перебігу. Здатність слідчого ефективно діяти в них виступає передумовою успішності його професійної діяльності. Формування відповідної передумови відбувається в процесі психологічної адаптації слідчих Національної поліції України до напружених умов професійної діяльності та реалізується у формі конструктивної копінг-поведінки. Недосконалість процесу психологічної адаптації та відсутність сформованої конструктивної копінг-поведінки слідчих, окрім негативного впливу на результативність професійної діяльності, потенційно може детермінувати виникнення у поліцейських психосоматичних, нервово-психічних та посттравматичних стресових розладів, ознак професійної деформації тощо.

Вивчення сутності психологічної адаптації особистості та природи копінг-поведінки було і залишається одним з найактуальніших напрямів наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів. Над дослідженнями окремих аспектів зазначеної проблематики працювали такі вчені, як: А. Адлер, Г. Айзенк, Ю. А. Александровський, Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андрєєва, Г. О. Балл, А. Бандура, В. О. Бодров, Л. Г. Дика, Р. Лазарус, О. М. Леонтьєв, В. О. Лефтеров, С. Д. Максименко, А. Маслоу, В. О. Моляко,

А. А. Налчаджян, В. І. Осьодло, В. А. Петровський, Ж. Піаже, К. Роджерс, Н. В. Родіна, С. Л. Рубінштейн, В. О. Татенко, О. В. Тімченко, Т. М. Титаренко, тощо.

В юридичній психології певні аспекти проблеми висвітлені в роботах Д. О. Александрова, В. Г. Андросюка, В. І. Барка, В. П. Казміренко, О. М. Корнєва, О. І. Кудерміної, В. С. Медведева, Л. І. Мороз, С. І. Яковенка та ін.

Незважаючи на значний науково-практичний інтерес до проблеми психологічної адаптації правоохоронців до умов професійної діяльності, копінг-поведінка слідчих Національної поліції України не була предметом окремих комплексних досліджень та залишається недостатньо вивченою. Відповідно до цього, розгляд структурно-функціонального змісту копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності та визначення шляхів підвищення її конструктивності зумовлюють актуальність обраного напрямку наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до основних положень Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 р., Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015-2019 р., затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275, Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2009-2017 роки. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 26 травня 2009 р. (протокол № 8) та уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 28 березня 2017 р. (протокол № 7).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є розкриття особливостей структурно-функціонального змісту копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності та розроблення інструментарію з підвищення рівня її конструктивності.

Відповідно до мети, було сформульовано такі *задачі*:

- висвітлити психологічні особливості професійної діяльності слідчих Національної поліції України;
- охарактеризувати теоретико-методологічні підходи до дослідження копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності;
- адаптувати структурно-функціональну модель копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності та обґрунтувати емпіричний інструментарій дослідження;
- визначити особливості компонентів структурно-функціональної моделі копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності;
- розробити професійно-психологічний тренінг формування конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності;

– експериментально перевірити ефективність впливу засобів професійно-психологічного тренінгу на розвиток конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України.

Об'єкт дослідження – психологічна адаптація слідчих Національної поліції України до умов професійної діяльності.

Предмет дослідження – копінг-поведінка слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності.

Методи дослідження. Для досягнення дослідницької мети використано низку загально-, приватно-наукових та спеціальних методів наукового пошуку. Зокрема, застосування *системного підходу* дозволило здійснити комплексний аналіз об'єкта та предмета дослідження, виявити іманентні слідчій діяльності психологічні особливості (підрозділ 1.1); *феноменологічного методу* – сприяло визначенню сутності та динаміки базових понять дослідження «адаптація», «копінг-поведінка» тощо (підрозділ 1.2); *історичного методу* – дозволило окреслити основні положення наявних теоретико-методологічних концепцій розгляду копінг-поведінки особистості (підрозділ 1.3); *структурно-функціонального та методу моделювання* – надало змогу проаналізувати та адаптувати структурно-функціональну модель копінг-поведінки слідчих (підрозділ 2.1), обґрунтувати зміст та процедуру проведення емпіричного етапу дослідження (підрозділ 2.2). В дослідженні були використана низка *методів емпіричного дослідження*, а саме: *анкетування та бесіди* – для виявлення психологічно напружених ситуацій професійній діяльності слідчого та диференціації ступеня їх значущості (підрозділ 2.1); *психодіагностичних* – для визначення особливостей когнітивно-оціночного, мотиваційно-операційного та регулятивного компонентів структурно-функціональної моделі копінг-поведінки слідчих. Батарея психодіагностичних методик включала в себе: методику визначення рівня самоефективності Дж. Маддукса і М. Шеєра (модифікація Л. Бояринцевої) (підрозділи 3.1, 4.2); методику діагностики парціальних позицій інтернальності-екстернальності особистості Є. Ф. Бажина, К. О. Голінкіна, О. М. Еткінда (підрозділи 3.1, 4.2); опитувальник «SACS» («Стратегії подолання стресових ситуацій») С. Хобфолла (підрозділи 3.2, 4.2); методики «Мотивація досягнення успіху» та «Мотивація уникнення невдач» Т. Елерса (підрозділи 3.2, 4.2); методику визначення мотивів афіліації А. Мехрабіана (підрозділи 3.2, 4.2); методику діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойка (підрозділи 3.3, 4.2); методику «Самооцінка особистості» у модифікації С. А. Будассі (підрозділи 3.3, 4.2); методику «Стиль саморегуляції поведінки» (ССП) В. І. Моросанової, Є. М. Коноза (підрозділи 3.3, 4.2). Застосування *порівняльно-аналітичного методу* сприяло обґрунтуванню інструментарію підвищення конструктивності копінг-поведінки слідчих до психологічно напружених умов професійної діяльності (підрозділ 4.1). Втілення в дослідженні *методики системно-структурного аналізу складних об'єктів* В. А. Семиченка дозволило порівняти рівні сформованості структурних компонентів копінг-поведінки слідчих (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 4.2); *методів математичної статистики* – надало змогу статистично

опрацювати результати емпіричного дослідження, провести кількісно-якісний аналіз одержаних даних (розділи 2; 3).

Емпіричну базу дослідження складають зведені данні дані опитування та бесіди, статистично опрацьовані результати психодіагностичного дослідження 127 слідчих Національної поліції України м. Києва, Київської, Черкаської, Житомирської, Волинської областей та 62 слідчих Голосіївського управління поліції ГУ Національної поліції України (учасники формуючого експерименту). Вибірки гомогенні за ознакою наявного професійного досвіду (досвід практичної діяльності складає від 3-х до 10-ти років), за статевою та віковою ознаками (вік респондентів коливається в межах 25 - 37 років).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційній роботі вперше здійснено комплексне дослідження особливостей структурно-функціонального змісту копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності та визначенні шляхи підвищення її конструктивності, зокрема:

вперше:

- адаптовано та апробовано структурно-функціональну модель копінг-поведінки слідчого Національної поліції України, що складається з когнітивно-оціночного, мотиваційно-операційного та регулятивного компонентів, розгляд яких дозволяє визначити особливості копінг-поведінки на різних стадіях її розгортання;

- виявлено рівень сформованості структурних компонентів копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності, що характеризується як недостатньо адаптивний та потребує застосування інструментарію з підвищення його конструктивності;

- розроблено професійно-психологічний тренінг підвищення рівня конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності та емпірично підтверджено ефективність його застосування;

удосконалено:

- теоретико-методологічні засади дослідження копінг-поведінки правоохоронців в умовах професійної діяльності;

- зміст понять «психологічно напружена ситуація професійної діяльності слідчого Національної поліції України», «копінг-поведінка слідчого Національної поліції України», «конструктивна копінг-поведінка слідчого Національної поліції України»;

- методику дослідження копінг-поведінки слідчих Національної поліції України шляхом розроблення і перевірки ефективності батареї психодіагностичних методик;

дістало подальший розвиток:

- конкретизація типових психологічно напружених ситуацій професійної діяльності слідчих Національної поліції України;

- концептуальні засади аналізу процесу психологічної адаптації поліцейських у психологічно напружених умовах професійної діяльності;

– емпіричне обґрунтування використання професійно-психологічного тренінгу в процесі психологічного забезпечення правоохоронної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі положення, висновки та пропозиції впроваджено та може бути використано в:

– *освітньому процесі* – для підготовки та проведення лекційних, семінарських та практичних занять з дисциплін «Юридична психологія», «Психологічний супровід професійної діяльності» тощо (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10 квітня 2017 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – як теоретична та методологічна основа для подальших наукових розробок з проблем психологічної підготовки та психологічного супроводу діяльності персоналу прикордонного відомства (акт впровадження Науково-дослідного інституту Державної прикордонної служби України від 26 лютого 2014 р.);

– *практичній діяльності* – в процесі психологічного супроводу професійної діяльності працівників слідчих підрозділів (акт впровадження Голосіївського управління поліції Головного управління Національної поліції України у м. Києві від 2 лютого 2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднено на шості міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах і семінарах, а саме: «Правове регулювання становлення ринкової економіки в Україні» (Київ, 15 квітня 2008 р.), «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 19 лютого 2010 р.), «Управління в освіті» (Львів, 14–16 квітня 2011 р.), «Психологічні технології в діяльності правоохоронних органів» (Донецьк, 27 квітня 2012 р.), «Борьба с преступностью: теория и практика» (Минск 4 апреля 2013 р.) «Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку» (Харків, 25 листопада 2016 р.).

Публікації. Основні результати дослідження з теми дисертації опубліковано у 12 наукових працях, а саме: шість наукових статей у фахових виданнях, включених до переліків, затверджених МОН України (серед яких одна – у науковому періодичному виданні з психології, що включено до міжнародної науково-метричної бази даних), шість публікацій – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (206 найменувань на 23 сторінках) і семи додатків на 34 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з них обсяг основного тексту – 170 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх

упровадження та апробації, а також щодо публікацій, у яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Теоретичні основи дослідження копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Психологічні особливості професійної діяльності слідчих Національної поліції України»* представлений аналіз психологічних характеристик професійної діяльності слідчих Національної поліції України у контексті виявлення потенційних джерел психологічного напруження та стресу.

За результатами аналізу робіт Ю. А. Александровського, В. Г. Андросюка, В. І. Барка, В. Л. Васильєва, Л. І. Казміренко, А. І. Китова, Є. О. Климова, Я. Ю. Кондратьєва, В. О. Коновалової, О. І. Кудерміної, Н. П. Матюхіної, В. С. Медведева, О. Р. Ратінова, О. М. Столяренка, О. В. Тімченка, Г. Г. Шиханцова, Г. О. Юхновця, С. І. Яковенка тощо визначено основні психологічні характеристики професійної діяльності слідчих, до яких віднесено: правову регламентацію професійної діяльності; владний характер професійних повноважень; постійний негативний вплив кримінального середовища; нестандартний, творчий характер праці; дефіцит часу; конфліктність взаємодії тощо. Аргументовано, що основними джерелами стресу у роботі слідчого є психологічно напружені ситуації, які пов'язані з підвищеною соціальною відповідальністю та можливим громадським резонансом від рішення, що приймається; суттєвими і непрогнозованими ускладненнями криміногенної обстановки тощо. При цьому, більшість слідчих використовує стратегію виходу з психологічно напружених ситуацій у вигляді максимального їх уникнення, що негативно впливає на загальний стан фізичного та психологічного здоров'я. Зазначене актуалізує необхідність опрацювання проблеми формування у слідчих конструктивної поведінки оволодіння стресовими ситуаціями у психологічно напружених умовах професійної діяльності.

У підрозділі 1.2 *«Місце копінг-поведінки в системі механізмів психологічної адаптації»* зосереджено увагу на значенні копінг-поведінки для реалізації механізмів психологічної адаптації особистості до умов середовища та діяльності.

Обґрунтовано, що аналіз сутності копінг-поведінки особистості доцільно розглядати в контексті теорії психологічної адаптації. Процес адаптації реалізується кожного разу, коли порушується рівновага в системі «організм – середовище», що забезпечує формування нового гомеостатичного стану, який дозволяє досягти максимальної ефективності фізіологічних та поведінкових реакцій. У загальному процесі адаптації психіка відіграє інтегративну та регулятивну роль і забезпечує пристосування психічної діяльності людини до умов і вимог навколишнього середовища. Організація процесу психологічної адаптації, взаємозв'язки її основних аспектів, регулювання психофізіологічних співвідношень реалізуються складною, багаторівневою функціональною системою, на різних рівнях якої регулювання здійснюється переважно за

допомогою психологічних, соціально-психологічних та фізіологічними механізмами.

Водночас, психологічна адаптація тісно пов'язана з проблемою стресу. Стресовий стан організму виникає в результаті сприймання людиною певного типу ситуацій як неприйнятних, негативних, таких, які вона відкидає, але в той же час не може їх уникнути. При цьому, хоча фізіологічно різні типи стресу мають однотипні прояви, набір психологічних (емоційних, поведінкових) реакцій на стрес значно різноманітніший. Доведено, що одним із важливих засобів подолання стресу і адаптації людини до умов психологічно напруженої ситуації виступає копінг-поведінка.

У підрозділі 1.3 «Сучасні теоретичні концепції дослідження копінг-поведінки особистості» визначено теоретичні підвалини дослідження копінг-поведінки слідчих Національної поліції України.

Найбільш поширеними на сьогодні науковими концепціями дослідження копінг-поведінки є: трансакційна (Г. Сельє, Р. Шварцер, А. Дж. Біллінгз, Р. Х. Моос, Л. А. Перлін, К. Скулер, Е. Дж. Менахен, Р. Е. Мітчелл, Р. К. Кронкайт, К. Дж. Холахен, Р. Х. Моос, С. Шефер та ін.), когнітивно-мотиваційно-міжособистісна (Р. С. Лазарус), атрибуції мотивації й емоцій (Б. Вайнер), ресурсна (Е. Фриденберг, К. Муздибаєв, С. Е. Хобфол, В. В. Грандт, О. О. Назаров та ін.), проактивна (Л. Еспінвол, Н. В. Родіна, С. Тейлор, Р. Шварцер, Г. Шмітц та ін.). Слід констатувати, що на сучасному етапі розвитку психологічної науки відсутнє загальноприйняте розуміння процесів подолання стресових ситуацій та не сформована універсальна класифікація типів копіngu. Відповідно до цього, емпіричні дослідження копіngu пов'язані з певними методологічними ускладненнями у зв'язку з: множинністю проявів реакцій подолання стресу і складнощами їх класифікації; недостатньо чіткими критеріями для диференціації копінг-стратегій і психологічних захисних механізмів; проблемами з релевантністю способів виміру копіngu. Різноманітність наукового тлумачення сутності копіngu потребує визначення концептуальних засад подальшого емпіричного дослідження. В основу емпіричного дослідження копінг-поведінки слідчих Національної поліції України покладені основні положення трансакційної теорії копіngu, згідно з якою вона розуміється як поведінка, спрямована на усвідомлене управління стресовими чинниками, що використовує слідчий для відповіді на сприйняту загрозу.

Розділ 2 «Методологічні засади дослідження копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Структурно-функціональна модель дослідження копінг-поведінки слідчих Національної поліції України» охарактеризовано сутність та компоненти структурно-функціональної моделі копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності.

Обґрунтування моделі копінг-поведінки слідчого у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності спричинює необхідність уточнення ключових понять дослідження, а саме: «психологічно напружена

ситуація», «копінг-поведінка слідчого у психологічно напруженій ситуації» та «конструктивна копінг-поведінка слідчого Національної поліції України». Психологічно напружену ситуацію професійної діяльності слідчого Національної поліції України визначено як ситуацію, що виникає у процесі виконання ним професійного обов'язку, характеризується невідконтрольністю, невизначеністю, труднощами у прогнозуванні подальшого розвитку, прийнятті рішення, конфліктністю взаємодії і викликає у слідчого значне психоемоційне напруження. Водночас, копінг-поведінка слідчого у психологічно напруженій ситуації – це поведінка, яка викликана негативними емоційними переживаннями, психічним напруженням слідчого і спрямована на збереження або швидке відновлення ним звичної працездатності та функціональності. Конструктивна копінг-поведінка слідчого Національної поліції України – це копінг-поведінка, спрямована на подолання стресу шляхом контролю психологічно напруженої ситуації, отримання психологічної підтримки або уникання стресогенного чинника. Для виявлення особливостей копінг-поведінки слідчого у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності адаптовано структурно-функціональну модель, яка складається з когнітивно-оціночного (когнітивне оцінювання ситуації; усвідомлення потреби у копінг-поведінці) мотиваційно-операційного (формулювання копінг-задачі та вибір засобів її розв'язання) та регулятивного (самооцінка, саморегуляція) компонентів.

У підрозділі 2.2 *«Методика дослідження копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених умовах професійної діяльності»* визначено і обґрунтовано методи та процедуру дослідження компонентів структурно-функціональної моделі копінг-поведінки слідчих Національної поліції України.

Процес копінг-поведінки розглядається як цілісна, замкнута (кільцева) за структурою, інформаційно відкрита система, що реалізується при взаємодії функціональних ланок (блоків), підставою для виділення яких (за принципом необхідності і достатності) є властиві їм специфічні (окремі, компонентні) регуляторні функції. Як підсистеми виокремлюються: когнітивно-оціночна, мотиваційно-операційна та регулятивна складові. Обрання методичного інструментарію базувалося на необхідності відображення основних ознак відповідної підсистеми. Використання комплексу психодіагностичних методик обумовило доцільність проведення процедури формалізації первинних даних шляхом їх віднесення до відповідних рівнів, з метою переведення вихідних параметрів у якісно однорідні кількісні значення. Для інформативності тлумачення одержані результати були розрізнені та позначені наступними рівнями: високий (3), середній (2), низький (1). Процес статистичного опрацювання емпіричних даних дозволив диференціювати відповідно до наведених рівнів кожний компонент структурно-функціональної моделі копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності.

Вищенаведена процедура обумовила можливість створення для кожного респондента індивідуальної моделі копінг-поведінки, узагальнення яких визначило інтегральні оцінки за трьома сумарними показниками компонентів.

Розділ 3. «Особливості копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Характеристика когнітивно-оціночного компонента копінг-поведінки слідчих Національної поліції України»* наведені результати психодіагностичного дослідження рівня сформованості когнітивно-оціночного компонента копінг-поведінки слідчих.

Результати опитування дозволили визначити найбільш значущі (понад 50 % виборів) психологічно напружені ситуації професійної діяльності слідчих, а саме: психологічний тиск з боку керівництва; виникнення «позапланових» завдань; виникнення небезпеки для життя та здоров'я; вирішення термінових завдань; конфлікти з керівництвом; прийняття рішення, що може вплинути на долю іншої людини. Проведений аналіз когнітивно-оціночного компоненту структурно-функціональної моделі копінг-поведінки засвідчив наявність у слідчих недостатнього рівня самоефективності у міжособистісному спілкуванні (78,74 % респондентів з середнім та низьким рівнем розвиненості якості) і інтернальності (77,17 %). Це потенційно негативно впливає на ступінь ініціативності і наполегливості слідчих у подоланні стресових ситуацій.

У підрозділі 3.2 *«Особливості мотиваційно-операційного компонента копінг-поведінки слідчих Національної поліції України»* висвітлені результати емпіричного дослідження рівня розвиненості мотиваційно-операційного компонента копінг-поведінки слідчих.

Відповідно до одержаних результатів, мотиваційно-операційний компонент копінг-поведінки слідчих характеризується середнім рівнем конструктивності (51,97 %). В той же час, четверта частина поліцейських найчастіше обирає неконструктивні стратегії поведінки (25,2 %). На конструктивність копінг-стратегій слідчих суттєво впливає: притаманний їм середній рівень мотивації до успіху (56,69 %) на тлі наявного високого рівня мотивації до уникнення невдач (33,07 %); високий рівень сформованості мотиву «страх нехтування групою» (29,92 %), що призводить до труднощів у реалізації копінг-стратегій, орієнтованих на розв'язання проблеми і отримання соціальної підтримки.

У підрозділі 3.3 *«Характеристика регулятивного компонента копінг-поведінки слідчих Національної поліції України»* наведені результати емпіричного дослідження рівня сформованості регулятивного компонента копінг-поведінки слідчих.

Діагностування регулятивного компонента копінг-поведінки слідчих свідчить про наявність у них проблем, пов'язаних з: створенням у спілкуванні атмосфери відкритості, довіри; труднощами у розумінні іншого на основі співпереживань; вмінням ставити себе на місце партнера; рухливістю та гнучкістю емоцій; здатністю до наслідування; існуванням неефективного профілю саморегуляції. Так, лише 17,32 % респондентів мають високий рівень емпатії, водночас 28,3 % потребують застосування додаткових психологічних заходів з її розвитку. Адекватну самооцінку мають 62,2 % учасників

дослідження. Значна кількість респондентів (29,14 %) відчуває проблеми з саморегуляцією копінг-поведінки.

Використання методики системно-структурного аналізу складних об'єктів дозволило виявити загальний інтегративний показник копінг-поведінки та окреслити розбіжності у рівнях сформованості її структурних компонентів. При максимальному можливому значенні показника у 3 бали інтегральний показник когнітивно-оціночного компонента дорівнює 1,99 бали; мотиваційно-операційного – 2,0; регулятивного – 1,94. Підсумковий інтегральний показник дорівнює 1,98 балів. Отримані результати засвідчують недостатній рівень розвитку усіх компонентів копінг-поведінки слідчих і дають підстави констатувати необхідність розроблення психологічного інструментарію підвищення її конструктивності.

Розділ 4 «Професійно-психологічний тренінг конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Програма професійно-психологічного тренінгу конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України»* наведено програму професійно-психологічного тренінгу конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності.

Розробка професійно-психологічного тренінгу мала на меті створення умов для самозмінювання і корегування учасниками тренінгу власної копінг-поведінки у напрямі набуття нею ознак більшої конструктивності. Основними завданнями тренінгу є наступні: сформувати у слідчих потребу у виборі переважно асертивної і просоціальної копінг-стратегій (дій) для подолання психологічно напружених ситуацій; збалансувати когнітивно-оціночний, мотиваційно-операційний та регулятивний компоненти копінг-поведінки; підготувати слідчих до конструктивного подолання стресу за допомогою свідомого спрямування копінг-поведінки на ситуацію з метою її розв'язання; розвинути особистісно-середовищні копінг-ресурси слідчих (самоефективність, самооцінку, сприйняття соціальної підтримки, інтернальний локус контролю середовища, емпатію тощо).

Програма тренінгу структурно складається з діагностичного, інформаційно-сміслового та корекційно-розвивального компонентів і містить інтерактивні техніки, роботу в групах, «мозкові штурми», рольові ігри, аналіз професійних ситуацій, групові дискусії тощо. Головною особливістю тренінгу є його змістовного наповнення на основі актуальних ситуацій професійної діяльності слідчих. У процесі групової роботи учасники тренінгової групи повинні: формулювати та аналізувати психологічно напружені ситуації професійної діяльності в контексті основних стратегій, які вони обирають для подолання стресу; вчитися чітко формулювати проблеми, що викликають стресовий стан та тренуватися адекватно реагувати на них; розвивати особистісні якості, які сприяють конструктивній поведінці, зокрема, емпатію,

афіліацію, впевненість в собі, здатність отримувати та надавати соціальну підтримку колегам у ситуаціях психологічної напруженості.

У підрозділі 4.2 «Експериментальна перевірка ефективності професійно-психологічного тренінгу конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України» представлені результати формуючого експерименту, результати якого обґрунтовують ефективність запропонованого професійно-психологічного тренінгу формування конструктивної копінг-поведінки слідчих.

План експериментальної перевірки ефективності професійно-психологічного тренінгу конструктивної копінг-поведінки реалізувався у відповідності до теоретико-методичних вимог до проведення формуючого експерименту у такій послідовності: перший діагностичний зріз; рандомізація експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп; статистична перевірка однорідності ЕГ та КГ; проведення тренінгових занять з ЕГ; другий діагностичний зріз; статистична обробка отриманих результатів; інтерпретація отриманих даних та підготовка висновків про результати формуючого експерименту. Результати формуючого експерименту засвідчили наявність статистично значущих змін, які відбулися в ЕГ практично за всіма діагностованими показниками (див. табл. 1, 2, 3).

Таблиця 1

**Результати статистичного аналізу
показників когнітивно-оціночного компонента експериментальної групи
до та після експерименту**

№ п/ п	Характеристика, яка тестувалася	Показник ЕГ до експерименту	Показник ЕГ після експерименту	t	P
Рівень само ефективності					
1.	Сфера міжособистісного спілкування	11.250±0.518	11.571±0.514	3.512	≤0,05
Показники інтернальності – екстернальності					
2.	Інтернальність досягнень	6.607±0.383	6.857±0.369	2.946	≤0,05
3.	Інтернальність професійних відносин	5.893±0.439	6.643±0.375	6.658	≤0,05
4.	Інтернальність міжособистісних відносин	6.429±0.383	6.821±0.323	3.601	≤0,05
5.	Загальна інтернальність	6.929±0.385	7.357±0.306	3.512	≤0,05

Показники рівня когнітивно-оціночного компонента копінг-поведінки (див. табл. 1) змінилися за рахунок збільшення рівня самоефективності у сфері міжособистісного спілкування, зростання інтернальності досягнень, професійних і міжособистісних відносин слідчих. Зазначене свідчить, що тренінгові вправи позитивно вплинули на рівень суб'єктивного контролю учасників ЕГ над емоційними подіями і ситуаціями. Слідчі стали краще розуміти природу своїх дій як важливого чинника організації професійної діяльності, контролювати неформальні відносини з іншими людьми, підвищилася їх готовність приймати на себе відповідальність за перебіг важливих життєвих подій.

**Результати статистичного аналізу
показників мотиваційно-операційного компонента експериментальної групи
до та після експерименту**

№ п/п	Характеристика, яка тестувалася	Показник ЕГ до експерименту	Показник ЕГ після експерименту	t	P
Стратегії подолання стресових ситуацій					
1.	Асертивна	18.750±0.774	19.964±0.594	4.604	≤0,05
2.	Вступ у соціальний контакт	23.464±0.565	24.036±0.427	2.777	≤0,05
3.	Пошук соціальної підтримки	22.143±0.634	22.857±0.499	3.321	≤0,05
Мотивація					
4.	Мотивація досягнення успіху	15.536±1.012	17.000±0.859	7.614	≤0,05
Рівень афіліації					
5.	Прагнення до прийняття оточенням	135.607±9.321	159.393±8.358	8.910	≤0,05

Показники мотиваційно-операційного компонента копінг-поведінки (див. табл. 2) зазнали змін завдяки збільшенню кількості виборів конструктивних копінг-стратегій подолання стресу – асертивних дій, соціального контакту, пошуку соціальної підтримки. Зазначене свідчить про ефективність тренінгових вправ для формування у слідчих впевненості у собі, бажання наполегливо долати проблеми, висловлювати свої думки, здатності справедливо та позитивно ставитися до колег, можливостей адекватно оцінювати свої помилки та критику на свою адресу. Зміни у рівні мотивації на досягнення успіху свідчать про зростання в учасників тренінгу впевненості в успішності своїх дій, підвищення готовності брати на себе відповідальність і рішуче діяти у невизначених ситуаціях, ставити перед собою цілі середньої чи високої складності, не губитися в ситуації змагання чи перевірки здібностей. Тренінгові вправи сприяють розвитку бажання налагоджувати добрі взаємини з іншими, проявляти прихильність, товариську, співпрацю, взаємодопомогу, впевненість, невимушеність, відкритість і сміливість.

Зміна показників регулятивного компонента (див. табл. 3) відбулося внаслідок розвитку в учасників ЕГ емпатійності, змін у самооцінці та стильових особливостях саморегуляції. Під впливом тренінгових вправ у слідчих сформувалися установки, що сприяють емпатії, здатності створювати атмосферу відкритості, довірливості у спілкуванні, вмінні зрозуміти іншого на основі його переживань та поставити себе на місце партнера. Завдяки тренінгу у слідчих зросла потреба обмислювати стратегії копінг-поведінки і копінг-дії для зняття стресу, робити це самостійно, гнучко, цілеспрямовано і послідовно. Учасники тренінгу стали адекватніше оцінювати психологічно напружені ситуації та причини, які призводять до їх виникнення, а також результати власної копінг-поведінки та копінг-дій. При цьому поліпшилася здатність учасників ЕГ перебудовувати свою копінг-поведінку, реагувати на швидку зміну подій і успішно вирішувати завдання в ситуаціях ризику.

**Результати статистичного аналізу
показників регулятивного компоненту експериментальної групи
до та після експерименту**

№ п/п	Характеристика, яка тестувалася	Показник ЕГ до експерименту	Показник ЕГ після експерименту	T	P
<i>Рівень емпатії</i>					
1.	Раціональний канал емпатії	3.071±0.251	3.821±0.235	8.838	≤0,05
2.	Установки, які сприяють емпатії	3.107±0.242	3.250±0.260	2.083	≤0,05
3.	Здатність до емпатії	3.071±0.282	3.286±0.256	2.665	≤0,05
4.	Ідентифікація в емпатії	3.214±0.269	3.393±0.242	2.379	≤0,05
5.	Сумарний показник емпатії	3.179±0.267	3.357±0.263	2.379	≤0,05
<i>Самооцінка особистості</i>					
6.	Усереднений показник	0.475±0.055	0.526±0.045	2.158	≤0,05
<i>Стильові особливості саморегуляції</i>					
7.	Планування	4.714±0.291	4.964±0.259	2.507	≤0,05
8.	Моделювання	5.250±0.326	5.464±0.321	2.665	≤0,05
9.	Програмування	4.786±0.311	5.000±0.331	2.665	≤0,05
10.	Оцінка результатів	5.607±0.279	5.821±0.292	2.233	≤0,05
11.	Гнучкість	5.143±0.358	5.393±0.353	2.507	≤0,05
12.	Самостійність	5.071±0.327	5.286±0.339	2.233	≤0,05
13.	Загальний рівень саморегуляції	28.321±0.547	28.607±0.575	2.083	≤0,05

Таким чином, наведені результати формуючого експерименту дозволяють стверджувати про доцільність та ефективність використання запропонованого професійно-психологічного тренінгу як інструментарію підвищення рівня конструктивності копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі дослідження комплексу питань, що визначають особливості психологічної адаптації слідчих Національної поліції України до умов професійної діяльності, сформульовано наукові положення та отримано результати, спрямовані на вирішення важливого наукового завдання – розкриття особливостей структурно-функціонального змісту копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності та розроблення інструментарію з підвищення рівня її конструктивності. Найсуттєвішими з них є наступні:

1. У процесі професійної діяльності слідчих Національної поліції України виникають психологічні напружені ситуації, які характеризуються невідконтрольністю, невизначеністю, конфліктністю взаємодії, труднощами у прогнозуванні подальшого розвитку, необхідністю прийняття рішення в умовах дефіциту часу тощо. Вони здатні викликати у слідчого значне психоемоційне напруження, специфічні емоційні стани, що пов'язані з переживаннями стресу, фрустрації, конфліктів, криз, тощо. Виникнення психологічно напруженої

ситуації запускає копінг-поведінку, яка виступає механізмом психологічної адаптації та спрямовується на збереження або швидке відновлення слідчим звичної працездатності та функціональності.

2. На сучасному етапі розвитку психологічної науки відсутнє загальноприйняте розуміння процесів подолання стресових ситуацій та не сформована універсальна класифікація типів копіngu. Найбільш відомими концепціями копінг-поведінки є: трансакційна теорія; когнітивно-мотиваційно-міжособистісна теорія; теорія атрибуції мотивації й емоцій; ресурсні теорії; проактивні теорії. В процесі дослідження копінг-поведінки слідчих Національної поліції України доцільно ґрунтуватися на основних положеннях трансакційної теорії копіngu. Відповідно до них, психологічне призначення копіngu полягає в оптимальному адаптуванні людини до актуальної ситуації, створенні можливостей опанувати її, послабити (пом'якшити) її вплив, уникнути (звикнути до неї) і таким чином подолати (зменшити) стресовий вплив ситуації. Для зменшення рівня стресу слідчий може спрямовувати свою копінг-поведінку на вирішення проблеми, що викликає психологічне напруження, на її емоційне переживання, на уникання або на асоціальні дії. Відповідно від обраної стратегії, копінг-поведінка слідчого може бути охарактеризована як конструктивна або неконструктивна. Конструктивна копінг-поведінка – це поведінка, яка спрямована на подолання стресу шляхом контролю психологічно напруженої ситуації, отримання психологічної підтримки або обґрунтованого уникання.

3. Моделювання копінг-поведінки слідчого у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності дозволило дійти висновку, що вона має трьохкомпонентну структуру і складається з когнітивно-оціночного, мотиваційно-операційного та регулятивного компонентів. До когнітивно-оціночного компоненту копінг-поведінки належать психологічні особливості особистості слідчого, які зумовлюють індивідуальну реакцію на ситуацію; когнітивне оцінювання ситуації; усвідомлення потреби у копінг-поведінці. До складу мотиваційно-операційного компонента копінг-поведінки входить формулювання копінг-задачі та засобів її розв'язання. Способи копіngu характеризують певну множину можливих реакцій слідчого (чи образів дій) на рівні поведінки, пізнання і сприймання. Регулятивний компонент копінг-поведінки виконує функцію оцінювання слідчим ефективності застосування структурних одиниць копінг-поведінки і отриманого у процесі її реалізації результату.

Суб'єктивна оцінка конструктивності копінг-поведінки здійснюється слідчим за допомогою системи суб'єктивних критеріїв розв'язання копінг-задачі, тобто шляхом самооцінки, яка визначає статус емоційних та мотиваційних станів, впливає на вибір власних цілей, зумовлює характер оцінки та ставлення особистості до досягнутих у процесі копінг-поведінки результатів. На конкретний зміст компонентів копінг-поведінки впливають психологічні особливості особистості слідчого, які у підсумку визначають вибір копінг-стратегії, а саме: самооцінка, інтернальність, самоефективність, комунікативні уміння, емпатія, афіліація, переважання мотивації на досягнення

успіху у процесі подолання стресу і психосоціальних проблем над мотивацією уникнення невдачі.

4. Результати емпіричного дослідження засвідчили, що когнітивно-оціночний компонент копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності розвинений нижче середнього рівня – інтегральний показник сформованості дорівнює 1,99 бали (при максимальному значенні 3 бали); середній рівень сформованості компоненту мають 54,33 % респондентів (кількість осіб з високим та низьким рівнем розвиненості цього компоненту приблизно однакова – 22,05 % та 23,62 % відповідно). Недостатній рівень конструктивності копінг-поведінки слідчих на цьому рівні спричинюється низьким рівнем розвиненості самоефективності та інтернальності локусу контролю.

Мотиваційно-операційний компонент копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності розвинений на середньому рівні – інтегральний показник сформованості складає 2 бали; середній рівень сформованості притаманний 55,9 % респондентів (кількість осіб з високим та низьким рівнем розвиненості цього компоненту однакова – по 22,05 %). Найбільш поширеними є моделі копінг-поведінки «вступ у соціальний контакт» та «пошук соціальної підтримки» (1 та 2-3 рангові місця), проте найбільш конструктивна модель копінг-поведінки – «асертивні дії» посіла лише 7 рангове місце. Надання респондентами переваги менш конструктивним копінг-стратегіям пов'язане з недостатнім рівнем їх мотивації до успіху за наявності досить високого рівня мотивації до уникнення невдач та мотиву «страх нехтування групою» (занижена оцінка власних копінг-ресурсів).

Регулятивний компонент копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності розвинений нижче середнього рівня – інтегральний показник сформованості складає 1,94 балів; середній рівень сформованості компоненту мають 55,12 % респондентів (кількість осіб з низьким рівнем розвиненості цього компоненту більше, ніж з високим – 23,62 % та 21,26 % відповідно). Результати емпіричного дослідження свідчать, що на конструктивність реалізації та регуляції копінг-поведінки впливають наявні у респондентів проблеми, пов'язані з: створенням у спілкуванні атмосфери відкритості, довіри; труднощами у розумінні іншої особи на основі співпереживань; здатністю поставити себе на місце партнера; рухливістю та гнучкістю емоцій; здатністю до наслідування, існуванням неефективного профілю саморегуляції.

В цілому, рівень розвиненості компонентів копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності оцінюється як нижчий за середній (інтегральний показник сформованості 1,98 балів). Це дозволяє констатувати, що для підвищення рівня конструктивності копінг-поведінки усі її компоненти потребують подальшого цілеспрямованого розвитку.

5. Одним із ефективних інструментів формування конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності виступає професійно-

психологічний тренінг. Структура запропонованого та апробованого нами тренінгу складається з трьох компонентів: діагностико-інтерпретаційного, інформаційно-сислового та корекційно-розвивального. Зміст тренінгу визначено на основі структурно-функціональної моделі копінг-поведінки. Основною особливістю тренінгу є формування його змістовного наповнення на основі актуальних ситуацій професійної діяльності. Мета тренінгу полягає у забезпеченні самозмінювання і корегування копінг-поведінки учасників у напрямі вибору конструктивних копінг-стратегій. Для активізації пізнавальної діяльності учасників пропонується використовувати різноманітні інтерактивні техніки (робота в групах, «мозкові штурми», рольові ігри, аналіз професійних ситуацій, групові дискусії тощо).

6. Результати проведеного формуючого експерименту свідчать про те, що за допомогою засобів професійно-психологічного тренінгу стає можливим змінити низку особистісних характеристик учасників експериментальної групи. У підсумку це призводить до статистично значимого зростання рівня конструктивності їх копінг-поведінки у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності. Зокрема, у когнітивно-оціночному компоненті відбуваються позитивні зміни за показниками рівня самоефективності у сфері міжособистісного спілкування, інтернальності досягнень, професійних та міжособистісних відносин. У мотиваційно-операційному компоненті найбільше змінюються показники прагнення до прийняття оточенням, мотивації досягнення успіху, вибору асертивної стратегії копінг-поведінки та стратегії пошуку соціальної підтримки. У регулятивному компоненті найбільше зростають показники сформованості установок, які сприяють прояву емпатії. При цьому відбуваються позитивні зміни у стильових особливостях саморегуляції особистості. Констатовані зміни значення інтегральних показників сформованості структурних компонентів копінг-поведінки підтверджують ефективність психолого-організаційних тренінгів та обґрунтованість їх реалізації для розвитку конструктивної копінг-поведінки слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності.

Перспективними напрямками подальших досліджень копінг-поведінки слідчих у професійно напружених ситуаціях слід вважати проведення системних досліджень у парадигмі проактивного копіngu; аналіз особистісних ресурсів, на основі яких він формується; вивчення психологічної адаптації особистості до соматичних захворювань як системного процесу подолання кризових ситуацій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Василенко (Дідух) М.М. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2009. Т.ХІ. частина 7. С. 95-107.

2. Василенко (Дідух) М.М. Теоретичні засади дослідження стресу у професійній діяльності. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2009. Т.ХІ. частина 2. С. 74-83.

3. Василенко (Дідух) М.М. Особливості соціально-психологічної адаптації майбутніх юристів до навчання у ВНЗ МВС України. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 195–202.

4. Василенко (Дідух) М.М. Модель застосування копінг-стратегій у професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ України. *Юридична психологія та педагогіка*. 2010. № 2. С. 124–134.

5. Дідух М.М. Стан розвитку компонентів конструктивної копінг-поведінки у працівників органів внутрішніх справ *Проблеми сучасної психології*. 2014. № 26. С.129-143.

Стаття в науковому фаховому виданні, що включене до міжнародної наукометричної бази даних

1. Дідух М.М. Результати експериментальної перевірки ефективності психолого-організаційної технології з розвитку конструктивної копінг-поведінки працівників органів внутрішніх справ. *Психологічний часопис*. 2017. № 1 (5). — Вип. 5. С. 41-53. — URL:<http://ua.appsyjournal.com/issue/1-5/>

Праці апробаційного характеру

1. Василенко (Дідух) М.М. Поняття «копінг» у психології // *Правове регулювання становлення ринкової економіки в Україні*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 15 квіт. 2008 р.). Київ: КНУВС, 2008. С. 64-66.

2. Василенко (Дідух) М. М. Психологічний стрес у професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ // *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток* : матеріали ІІІ Всеукр.наук.-практ. конф. (Одеса, 19 лют. 2010 р.). Одеса: ОНУВС, 2010. С. 56-58.

3. Василенко (Дідух) М. М. Урахування особливостей професійної діяльності працівника ОВС у формуванні активних копінг-стратегій // *Управління в освіті*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 14-16 квіт. 2011 р.), Львів: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2011. С. 47-48.

4. Василенко (Дідух) М. М. Тренінг як форма роботи щодо формування активних стратегій подолання стресу (копінг-стратегій) у працівників ОВС // *Психологічні технології в діяльності правоохоронних органів*: матеріали VІІІ міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 27 квіт. 2012 р.). Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2012. С. 36-39.

5. Василенко (Дідух) М.М. Антистрессовая релаксация как метод преодоления внутреннего напряжения у работников ОВС // *Борьба с преступностью: теория и практика*: материалы Междунар. научно-практ. конф., (Минск, 4 апр. 2013 г.), Минск :Академия МВД Республики Беларусь, 2013. С. 301-302.

6. Дідух М. М. До питання розвитку конструктивної копінг-поведінки працівників органів внутрішніх справ у важких ситуаціях професійної діяльності // *Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 лист. 2016), Харків : Національна академія НГУ, 2016. С. 83-85.

АНОТАЦІЯ

Дідух М. М. Конструктивна копінг-поведінка слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.06 – юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

У роботі проаналізовано наявні у психологічній науці підходи до дослідження копінг-поведінки в системі механізмів психологічної адаптації. Акцентовано увагу на високому рівні стресогенності слідчої діяльності. Уточнені поняття «психологічно напружена ситуація професійної діяльності слідчих»; «копінг-поведінка слідчого Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності», «конструктивна копінг-поведінка слідчого Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності». Апробовано структурно-функціональну модель копінг-поведінки слідчих. Встановлено рівень розвиненості структурних компонентів копінг-поведінки. Запропоновано програму професійно-психологічного тренінгу конструктивної копінг-поведінки слідчих у психологічно напружених ситуаціях професійної діяльності.

Ключові слова: психологічні особливості професійної діяльності слідчих, психологічно напружені ситуації, адаптація особистості до професійної діяльності, копінг-поведінка у психологічно напружених ситуаціях, конструктивна копінг-поведінка, професійно-психологічний тренінг.

АННОТАЦИЯ

Дидух М. Н. Конструктивное копинг-поведение следователей Национальной полиции Украины в психологически напряженных ситуациях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.06 - юридическая психология. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2018.

Профессиональная деятельность следователей Национальной полиции Украины характеризуется значительной психологической напряженностью, четкой правовой регламентацией, высокой ответственностью, конфликтогенностью, дефицитом времени, вариабельностью задач и т.д. В процессе реализации функциональных обязанностей следователь потенциально находится в состоянии стресса. Исходя из этого, эффективность

профессиональной деятельности следователей Национальной полиции Украины в психологически напряженных ситуациях обуславливается формированием у них конструктивных стратегий копинг-поведения.

Копинг-поведение трактуется, как поведение направленное на осознанное управление стрессовыми факторами, которое индивид использует как ответ на воспринятую угрозу. Существующее разнообразие проявлений реакций преодоления, трудности классификации, нечеткие критерии для дифференциации копинг-стратегий, проблемы с релевантностью способов измерения копинга приводят к отсутствию в психологической науке общепризнанного понимания процессов преодоления и универсальных классификаций копинга. Среди концепций копинг-поведения наиболее распространенными являются: транзакционная теория, когнитивно-мотивационно-межличностная теория, теория мотивации и эмоций, ресурсные теории, проактивные теории. Методологической основой исследования являются положения транзакционной теории.

В работе уточнены понятия: «психологически напряженная ситуация профессиональной деятельности следователей»; «копинг-поведение следователя Национальной полиции Украины в психологически напряженной ситуации профессиональной деятельности», «конструктивное копинг-поведение следователя Национальной полиции Украины в психологически напряженной ситуации профессиональной деятельности».

Для изучения копинг-поведения следователей Национальной полиции Украины был применен метод моделирования, который позволил обосновать и апробировать структурно-функциональную модель копинг-поведения, а также определить характер взаимосвязей между ее компонентами. В составе модели выделяются три компонента: когнитивно-оценочный (психологические особенности личности, когнитивное оценивание ситуации, осознание потребности в копинг-поведении); мотивационно-операционный (формирование копинг-задачи и определение способов ее разрешения); регулятивный (оценка эффективности использования структурных единиц, оценка эффективности полученного результата). Построение модели дало возможность определить основные факторы, которые обуславливают конструктивное копинг-поведение следователей в ходе реализации функциональных обязанностей.

Использование валидных и надежных психодиагностических методик и статистических методов обработки данных позволило получить необходимые количественные и качественные данные, сделать необходимые обобщения и в итоге – выявить уровень развития у следователей Национальной полиции Украины психологических характеристик личности, определяющих конструктивность копинг-поведения в психологически напряженных ситуациях профессиональной деятельности.

Полученные результаты позволили выявить различия в уровнях формирования структурных компонентов копинг-поведения и недостаточный уровень развития всех его компонентов.

Для развития конструктивного копинг-поведения следователей предложена программа профессионально-психологического тренинга. Цель тренинга – обеспечение самоизменения и корректировки копинг-поведения участников в направлении выбора конструктивных копинг-стратегий. Структура профессионально-психологического тренинга состоит из диагностико-интерпретационного, информационно-смыслового и коррекционно-развивающего компонентов. Для активизации познавательной деятельности участников предложены различные интерактивные техники.

Для проверки эффективности разработанного профессионально-психологического тренинга по повышению уровня конструктивного копинг-поведения следователей проведен формирующий эксперимент. Изменение интегральных показателей подтверждает эффективность тренинга для развития конструктивного копинг-поведения следователей в психологически напряженных ситуациях профессиональной деятельности.

Ключевые слова: психологические особенности профессиональной деятельности следователей, психологически напряженные ситуации, адаптация личности к профессиональной деятельности, копинг-поведение в психологически напряженных ситуациях, конструктивное копинг-поведение, профессионально-психологический тренинг.

SUMMARY

Didukh M. M. Development of constructive coping behavior of police officers in difficult professional situations. – Manuscript.

Thesis for the degree of psychological sciences, specialty 19.00.06 – legal psychology. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

The paper analyzes existing in psychological science concepts and approaches to the study of coping behavior in the system of mental adaptation mechanisms. Specified the high stress level of law enforcement, the urgency of constructive coping behavior of police officers to improve their professional activities and preservation of mental and physical health. The notion of "difficult situation of professional activity"; "coping behavior of police officers in a difficult situation of professional activity", "constructive coping behavior." Developed and justified structural dynamic model of coping behavior by the police in a difficult situation of professional activity, which consists of cognitive-evaluative, motivational operational and regulatory components and includes the effect of existing guardian of external and internal coping resources. It was discovered situation of professional activities that law enforcement officers find difficult. Defined level of development of structural components coping behavior and level of development of law enforcement personal psychological qualities that define it. The program of professional-psychological training of constructive coping-behavior of investigators in psychologically stressful situations of professional activity is offered.

Key words: psychological peculiarities of professional activity of investigators, psychologically tense situations, adaptation of personality to professional activity, coping behavior in psychologically stressful situations, constructive coping behavior, professional psychological training.